

19.29x19.7	1/8	עמוד 64	סגולה	13/03/2024	89591443-3
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

אילוף הסוררות

מה הביא נערות יהודיות מקרקוב ומסביבותיה לברוח מהבית למנזר? הזנחתם של לימודי קודש וכפיית נישואין מנוכרים מיקמו נערות יהודיות בגליציה על הגדר המפרידה בין יהודים לנוצרים

יפעת ספרים | יומיה חובב

חצי הונגה כדי להוציאה משם. עד הקיסר הגיעה האם העלובה, ואף הוא לא הועיל כלום, שכל הנכנסת לבית הכומריות שוב אינה יוצאת משם לעולם (עמ' 162).

למרות התיאור הדרמטי מתברר שהתנצרות בתה של תהילה לא הייתה אירוע חריג או יוצא דופן, אלא חלק מתופעה היסטורית רחבה אך לא מוכרת הנדונה לראשונה בספרה החדש והמרתק של רחל מנקין. היו מאות מקרים של בריחת נערות יהודיות מזרח אירופיות מבתיהן במפנה המאה העשרים, בריחה שהובילה פעמים רבות להסתתרות במנזר ואף להתנצרות. התופעה התייחדה לגליציה, ובעיקר לעיר קרקוב – שאל מנזר האחיות הפליציאניות ששכן בה ברחו רוב הנערות – ולמשפחות אורתודוקסיות, רבות מהן חסידיות. למעלה מ-300 מקרים כאלה תועדו, וסביר שהיו רבים נוספים. הבריחה מהבית וההתנצרות היו ביטוי קיצוני לתסכול שאפיין מן הסתם נערות רבות

חת הדמויות המוכרות בספרות העברית החדשה היא תהילה מסיפורו של ש"י עגנון. צדקת ירושלמית קשישה שמזלה הטוב התהפך עליה בצעירותה כגמול על הפרת אירוסייה, לאחר שהפך למורת רוחו של אביה לחסיד. כעונש על החטא החמור התאלמנה תהילה מהאיש שלו נישאה, איבדה את כל הונגה ואת שני בניה, ולבסוף פגע הגורל גם בבתה:

הייתה אלמנה אחת עשירה. אם אני אומרת עשירה, עשירה ממש הייתה. הייתה לה בת יחידה, ולוואי ולא הייתה. נטלה חבית מלאה דינרי זהב ואמרה להם לשדכנים: אם אתם משדכים אותה לבתי הרי חבית זו נתונה לו, ואם מעט היא הריני מוסיפה לו. לא הייתה אותה הבת ראויה לאותו צדיק, שהוא צדיק והיא תיפח רוחה משומדת הייתה, כשם שסופה הוכיח על תחילתה, שברחה ונכנסה לבית הכומריות והמירה את דתה. ואימתי ברחה, בשעה שהוליכו אותה לחופתה. בזבזה עליה אמה

בנות סוררות
מרד הנערות בגליציה
ההבסבורגית
רחל מנקין
מאנגלית: יפתח בריל
מאגנט, תשפ"ד, 279 עמ'

19.23x21.49	2/8	עמוד 65	סגולה	13/03/2024	89591442-2
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

בבתי הספר הציבוריים יצרו התלמידות היהודיות קשרים אמיצים עם נערות פולניות. החתונה בפתח, אנטוני פיוטרובסקי, 1891
המוזאון הלאומי בקרקוב

חינוך הבנים היה שונה מחינוך הבנות, ולימודי חול לנערות יהודיות היו מפתח יעיל להשתלבות כלכלית. איברים יהודים מגליציה, אליזה רקלוס, 1886

הרבה יותר בגליציה במפנה המאה העשרים.

"שאלת הבנות"

כיוון שהחברה המסורתית היהודית ראתה את הבנים, ולא את הבנות, כמי שמחויבים במצוות לימוד תורה, נטו לחשוף דווקא את הבנות ללימודי חול – חשבון, שפות זרות ואפילו ספרות ושירה – בסיועם של מורים פרטיים. מאז ראשית העת החדשה, ככל שגברה מעורבותם של יהודים בחברה הלא יהודית, נחשבה חשיפת הבנות לתרבות הכללית כלגיטימית גם בקרב הציבור שהיה אדוק בקיום מצוות, שכן לימודי החול לבנות לא נתפסו כביטול תורה, אלא כאמצעי ראוי לפיתוח מיומנויות שאפשרו השתלבות במסחר ובכלכלה ופרנסה מכובדת.

ב-1873 נחקק הנוסח הגליצאי של חוק חינוך חובה. החוק הטריד מאוד

את ההורים היהודים באשר לבניהם, ועורר בהם חשש מפני פגיעה בלימודי התורה שלהם. כדי להגן על הבנים מפני החוק כרתו היהודים בריתות פוליטיות עם מנהיגים פולנים שמרנים שחששו מנהירה של ילדים יהודים לבתי הספר הציבוריים, ובמקביל ניסו לדאוג לכך שהבנים ירכשו לימודי חול במידה מינימלית ויצרו מסגרות ללימודי יהדות משלימים.

בניגוד לבנים, החוק החדש לא נתפס כבעייתי באשר לבנות. הן כבר עסקו בלימודי חול בבתיהן בעזרת מורים פרטיים, והמעבר לבתי ספר ציבוריים לא נראה ליהודים משמעותי. בדיעבד התברר שההבדל היה מכריע. במהלך הלימודים התחברו הבנות עם נערות פולניות בנות גילן, ולעתים – למשל כאשר הנערות חיו בקהילות קטנות שבהן לא היו יהודים רבים – קשרים אלה הפכו להיות אמיצים יותר מאשר

למרות התיאור הדומטי מתברר שהתנצרות בתה של תהילה לא הייתה אירוע חריג או יוצא דופן, אלא חלק מתופעה היסטורית רחבה

17.7x19.92	3/8	עמוד 66	סגולה	13/03/2024	89591444-4
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

במנזר מצאו הבנות סביבה תומכת וחברות יהודיות, ובעיקר מקלט מפני חיי נישואים דלים. מנזר האחיות הפלוציאניות בקרקוב צילום: Zetpe0202, ויקימדיה

בעל כורחן יימסרו ליהודים נאמנים שנואי נפשם, עד כי אדע מפי מגידי אמת ואנשים ישירים כי נשים אחדות חניכי בתי ספר כאלה הודו והתוודו לפנייהם "רק עם בגויותהנה (בגופן) הנן כל אחת ואחת איש, אבל לא ברוח ונפש" (עמ' 231-232).

הפער בין הנערות היהודיות לבין הנערים היהודים בני דורן הפך קשה מנשוא כאשר ההורים דרשו מהנערות להינשא לבחור שלא נחשף לחינוך שהן קיבלו. בדומה לבתה של תהילה, שערב חתונתה ברח מהבית אל המנזר, רבות מהנערות החליטו שנישואים כאלה הם עבורן בבחינת קו אדום וברחו מהבית. במנזר האחיות הפלוציאניות בקרקוב יכלו נערות מזמרות למצוא מקלט. הן קיבלו שם חדר וארוחות בתקופת ההמתנה להטבלה, והיו להן סביבה תומכת וחברות ממוצא יהודי. לפעמים הן גם זכו לעזרה במציאת עבודה לאחר יציאתן מהמנזר. ההבטחה לחיים עם סיפוק בעולם הזה

קשרים עם נערות יהודיות. עם החשיפה לתכנים לימודיים במקצועות השונים רכשו הנערות היהודיות גם ערכים חדשים. הן החלו להזדהות עם הלאומיות הפולנית ולעיתים ספגו גם ערכים דתיים נוצריים. בעת שזיקתן לתרבות הפולנית ולערכיה הלכה וגברה, הזדהותן עם ערכי התרבות היהודית נותרה דלה וחסרה. הפער בין התודעה הפולנית לתודעה היהודית הפך בלתי נסבל עבור הנערות, כפי שתואר עיתונאי יהודי דתי בתחילת 1902:

אולם חטא יחטאו העשירים בחינוך בנותיהם אשר לא נוכל כפרם. כי הם בגובה אפם ומרהבם כל ידרשו אשר בנותיהם יחוננו ויגדלו על ברכי ישראל סבא, ישלחון לבתי ספר של עם הארץ ... ואחרי כלותן את בתי הספר הנמוכים ישלחון לבתי ספר הממוצעים. ואחרי בתי ספר הממוצעים, אף כי כבר יש בהן די השכלה, די חכמת לשון וספר הדרושה לחפץ גברת הבית, בכל זאת ישלחון לבתי ספר הגבוהים בערים הגדולות, ובהקטנות ישיתו להן מורות ומלמדות אשר יורון חכמות ולשונות שונות נוספות על המדרגות של בתי הספר, עד כי כל בנות עשירי ישראל הנן מלומדות ומשכילות בכל לשון וספר רק לא בספר ישראלי ... בקראקא ילכו כל (?) בנות החסידים האדוקים אל האוניווערזיטעט (אוניברסיטה) וישמעו הטפות גם הוראות טארנאווסקי (סטניסלב טרנובסקי, רקטור האוניברסיטה היגלונית דאז). ובדרך אגב יצהילו פנים אל חניכי בית ספר הגבוה הזה, ידרשו את שלום האקדעמיקער כחוק "שלום עליכם", האהבה אל חכמות ושפות הזרות תקנן בלבותיהם כן איתן. וכאשר ידובר בהן,

18.94x20.36	4/8	עמוד 67	סגולה	13/03/2024	89591445-5
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

הריני פונה אליך בתחינה ובדמעות שתושיטי לי, במחילה ממך, איזו עזרה. אני מוכרחה לעזוב את בית הוריי בכל מחיר, כי בשום אופן לא אוכל להתארס לבובת שעווה זו ... שהציג לי אבי כחתן שאצטרך להתארס לו (עמ' 64).

זמן קצר אחר כך ברחו מיכלינה למנזר האחיות הפליציאניות בקרקוב, והוריה עשו מאמצים רבים לאתרה. כשנמצאה במנזר ניסה אביה לעשות כל שביכולתו כדי להשיב אותה הביתה – דיבור על לב הבת, ניסיון לגייס את דעת הקהל באמצעות העיתונות, ופניות חוזרות ונשנות למשטרה, למערכת המשפט ולפוליטיקאים, ואפילו פנייה לקיסר. סיפורה של מיכלינה הוא שעמד כנראה ברקע סיפורו של עגנון על בתה של תהילה.

אביה של מיכלינה טען כי היא צעירה מכפי שהייתה באמת, ולכן נמצאת עדיין ברשותם החוקית של הוריה; הוא האשים את המנזר בחטיפתה וביקש להיעזר גם בחוות דעת רפואיות שיקבעו כי היא סובלת מבעיות נפשיות. כל אלה לא הועילו, ולבסוף – בחסות המנזר –

ולישועה בעולם הבא מצאה לא פעם הד בלבן של נערות שהתחנכו במשך שנים במערכת החינוך הפולנית, וניצול פרצות בחוק אפשר להן להיעלם מהבית מבלי שלהוריהן הייתה אפשרות לכפות עליהן חזרה לחיק המשפחה.

לב הספר מגולל – כמעט כספר מתח – את סיפוריהן המרתקים של שלוש מהנערות שברחו מביתן ומצאו מקלט במנזר האחיות הפליציאניות בקרקוב; שלושה דגמים של דרכי התמודדות עם הפער בין העולמות שבהם חיו.

בין מיכלינה לדבורה

הנערה הראשונה שהספר מקדיש פרק לסיפורה היא מיכלינה אראטין, שהפרשה שעמדה במרכז הסעירה את הציבוריות בגליציה ומעבר לה. מיכלינה, בת למשפחה חסידיית אמידה, קיבלה השכלה פולנית בבית ספר יוקרתי, ולמורת רוחם של הוריה יצרה קשרי ידידות עם ד"ר פיליפ מילר, רופא וקצין בצבא האוסטרי שהתגורר סמוך לביתם. כשנודעה לה כוונת הוריה לכפות עליה בעל כורחה נישואים לנער יהודי היא כתבה לד"ר מילר וביקשה את עזרתו:

השילוב של לימודי חול בבית הספר, פעילויות תרבות ושדוכים בגיל צעיר גרם למשבר בקרב בנות גליציה. חתונה יהודית בגליציה, המאה ה-19

הפער בין הנערות היהודיות לבין הנערים היהודים בני דורן הפך קשה מנשוא כאשר ההורים דרשו מהנערות להינשא לבחור שלא נחשף לחינוך שהן קיבלו

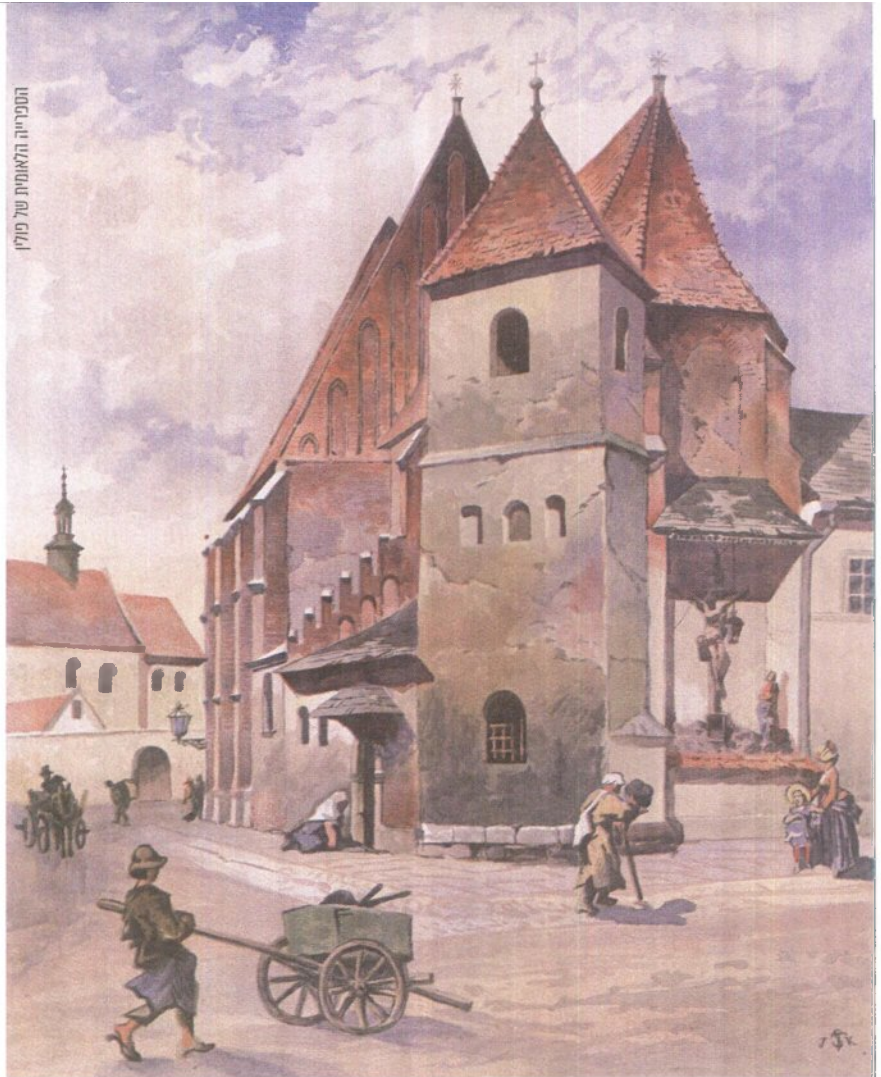
19.21x23.7	5/8	עמוד 68	סגולה	13/03/2024	89591446-6
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

באוכלוסייה יהודית הביאה לכך שיצרה קשרים חברתיים בעיקר עם פולנים, ולבסוף רקמה קשר רומנטי עם בחור פולני וביקשה להינשא לו. כדי למנוע את הנישואין ניסו הוריה להשיאה באופן מיידי לבחור יהודי, אך הוא עורר בה דחייה. הדרך היחידה שמצאה להתחמק מהנישואים הכפויים הייתה בריחה למנזר בקרקוב, ושם גם התנצרה כעבור חודשים אחדים. אלא שסיפורה של דבורה היה שונה מזה של מיכלינה. דבורה נקרעה בין אהובה הפולני לבין משפחתה, בין העולם הפולני שאתו הזדהתה במידה רבה לבין העולם היהודי שהייתה גם חלק ממנו, ובסופו של דבר היא עזבה את המנזר, שבה אל משפחתה וחזרה ליהדות.

אנה קלוגר

לבסוף מייחד הספר פרק לדמותה של אנה קלוגר, שסיפורה מהווה ביטוי אחר של סוגיית הבנות. אנה גדלה במשפחה אמידה ומיוחסת - נצר למשפחת הברשטאם שממנה נוצרה שושלת אדמו"רות צאנו - ברובע פודגוז'ה שבקרקוב. לאחר סיום לימודיה בבית הספר היסודי הפולני היא ביקשה להמשיך ללמוד לימודים כלליים. למרות התנגדותם של הוריה היא למדה באופן עצמאי, ואף השיגה תעודת בגרות בגימנסיה בקרקוב כנבחנת אקסטרנית, במטרה להתקבל ללימודים באוניברסיטה באחת הפקולטות הבודדות שפתחו את שעריהן בפני נשים באותם ימים.

כדי למנוע ממנה ללמוד באוניברסיטה כפו עליה הוריה להינשא לבחור יהודי אדוק. בשונה ממיכלינה אראטין ומדבורה לבקוביץ' החליטה אנה להינשא לבחור, בתקווה שלאחר הנישואין יאפשרו לה הוריה להמשיך ללמוד. אלא שתקוותה נכזבה, וכשהוריה גילו שאנה ובן זוגה

הספרייה הלאומית של מולין

הוברחה מיכלינה לבלגיה וכעבור שנים אחדות גם הקימה שם משפחה נוצרית. רק לאחר שנים רבות, בסוף חייה, התחדש הקשר בין מיכלינה לאחיה, היא שבה ליהדות ועלתה ארצה, ולאחר פטירתה נקברה כיהודייה. הפרשה עוררה בשעתה סערה רבת באימפריה האוסטרו-הונגרית, ועמדה בלב פולמוס בין גורמים אנטישמיים לבין גורמים ליברליים שביקשו לפגוע במעמד הכנסייה הקתולית. מנקין התחקתה בעזרת מסמכים רבים אחר הפרשה הדרמטית - שהיו לה היבטים בלשיים וגם ניחוח סנסציוני - והתוצאה היא סיפור מתח מרתק. הנערה השנייה שהספר מקדיש פרק לסיפורה היא דבורה לבקוביץ'. דבורה גדלה בכפר פולני סמוך לקרקוב, והעובדה שחיה בסביבה פולנית דלה

18.02x20.11	6/8	69	עמוד	סגולה	13/03/2024	89591447-7
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

דבורה לבקוביץ' רקמה קשר רומנטי עם בחור פולני וביקשה להינשא לו. הוריה ניסו להשיאה מיד לבחור יהודי, אך הוא עורר בה דחייה

יהודי קרקוב חיו בקהילות נפרדות, אך משנחשפו הנערות להשכלה כללית הן רכשו ערכים חדשים והתקרבו לתרבות הפולנית. קרקוב, יליוש קוסאק, סוף המאה ה'19; כנסיית סנט קטרין בקרקוב, היפוליט ליפינסקי, 1883.

ליהודי אחר, פוליטיקאי גליצאי סוציאל דמוקרט ובונדיסט. היא פרסמה מאמרים מדעיים בנושאים היסטוריים ופדגוגיים בכתבי עת שונים, ועבדה כמורה להיסטוריה בגימנסיה העברית הציונית בקרקוב. ב־1942 רצחו הנאצים את אנה ואת אישה.

בית יעקב לנו ונלכה

לאחר סקירה של יצירות ספרותיות שעסקו בתופעת הבריחה וההתנצרות של נערות יהודיות, ובהן 'תהילה' של עגנון, מוקדש הפרק האחרון של הספר לניסיון ייחודי להתמודד עם סוגיית הבנות. במרכז הפרק עומדת שרה שנירר, ילידת קרקוב שגדלה במשפחה חסידית אדוקה ולמדנית. גם היא, בדומה לרבות מהנערות היהודיות שהתנצרו, למדה בבית ספר פולני, וחוותה את הפער בין הזיקה לעולם היהודי המסורתי והשאיפה

אינם מממשים את נישואיהם, הם החלו להתערב גם בתחום זה והגבירו את הלחצים שהפעילו עליה. לבסוף לא יכלה אנה לשאת את המצב, ויחד עם אחותה הצעירה – שגם היא ביקשה להתקדם ללימודים אקדמיים וגם היא שודכה על ידי הוריה בניגוד לרצונה – ברחה למנזר מחוץ למדינה.

אנה ואחותה הגישו תביעה משפטית נגד הוריהן בדרישה שיאפשרו להן להמשיך ללמוד, והמאבק המשפטי העסיסי זכה לתיעוד צמוד בעיתונות. לאחר שהאחיות זכו במאבקן המשפטי המשיכה אנה בלימודים אקדמיים, וב־1914 אף קיבלה תואר דוקטור לפילוסופיה מאוניברסיטת וינה, צעד חריג ביותר באותם ימים. אנה הייתה אחת מחמש נשים בלבד שקיבלו תואר דוקטור מאוניברסיטה זו באותה שנה. היא התגרשה מכן זוגה הראשון ונישאה

17.55x20.14	7/8	עמוד 70	סגולה	13/03/2024	89591448-8
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910					

להרצאות בארגון של נשים נוצריות. למען האמת הרגשתי חרטה לאחר כל ביקור כזה, אלא שלא היו מקומות אחרים לשמוע בהם הרצאה מדעית (עמ' 30-31).

שרה שנירר בחרה להישאר נאמנה לדרך שבה חינכו אותה הוריה. בסוף שנות העשרים לחייה, מאוחר מהרגיל, היא נכנעה לרצון הוריה ונישאה לבחור ששידכו לה, אף שחשה שאין ביניהם התאמה. הנישואים אכן לא צלחו והשניים התגרשו, ובשנותיה המאוחרות נישאה שנירר לגבר אחר, אך מעולם לא היו לה ילדים. שרה שנירר אמנם לא התייחסה בכתביה בצורה מפורשת לתופעת הנערות המתנצרות, אך ללא ספק הייתה ערה לבעיה:

פעמים רבות, בכתב ובעל פה, כבר הזכרתי לאחינו ולאחיותינו את חובתם הקדושה לילדיהם, ויותר מכל בנותיהם המתחנכות בדרכים הרחוקות מרוח התורה ומתרבותה. תופעה אבנורמלית זו הריהי מזיקה והרסנית לבית היהודי ולחיי המשפחה היהודיים. הילדים נעשים אויבים להוריהם, ואף אויבים לכל העם ולמה שקדוש ויקר בעיניו (עמ' 185-186).

בזמן מלחמת העולם הראשונה נדרה שנירר לווינה, ושם – בבית הכנסת של הרב משה דוד פלעש – נחשפה לדרכו החינוכית של רש"ר הירש. אז נורעו בה הזרעים להקמת בית הספר בית יעקב לבנות, שבהמשך הפך לרשת שכללה בתי ספר, בתי ספר ללימודים משלימים וסמינרים למורות. רשת זו הקפידה על תכנית לימודים שמנעה מהתלמידות אפשרות להתקדם ללימודי המשך על

שרה שנירר הכירה מקרוב את תופעת הבנות המתנצרות וראתה במוסד שהקימה מגן מפני עויבת היהדות. שרה שנירר ובית הספר הראשון של בית יעקב שהקימה בקרקוב

להעמיק בלימודי יהדות לבין המשיכה לעולם ההשכלה הכללית:

ערב ערב הייתי יושבת עד שעה מאוחרת, ולאחר העבודה המשכתי להיות עסוקה עם עצמי. אני זוכרת שאבי ז"ל קנה פעם את 'חק לישראל' עם תרגום ליידיש, ואז קיבלתי עלי לעבור בכל יום על הקטעים בחומש, נביאים, משנה וגמרא, ושאתי מכך עונג רב. נוסף לכך מצאתי עניין רב בנושאים מדעיים (וויסנשאפטלעכן) כלליים, ומפעם לפעם הייתי הולכת

שרה שנירר נשארה נאמנה לדרך שבה התחנכה. היא נכנעה לרצון הוריה ונישאה לבחור ששידכו לה, אף שחשה שאין ביניהם התאמה

18.32x21.92	8/8	71	עמוד	סגולה	13/03/2024	89591449-9
מאגנט - הוצאת ספרי - 25910						

בראשית דבנה העניקה רשת בית יעקב השכלה יהודית ראויה שיכלה לאזן את השכלה הכללית שאליה נחשפו הבנות. תלמידות בית הספר בית יעקב בבייילסקוביאליה, פולין, 1938. ארכיון הקהילה היהודית בבייילסקוביאליה, פולין

ולפתרון החינוכי שהציעה עומדת אמירה הרלוונטית גם לימינו: הפתרון המתבקש למשיכה אל העולם שבחוץ הוא פתיחת אופקים רבים יותר גם בעולם הדתי. אך מעל התקווה למהלך כזה מרחף כצל סיפורה של רשת בית יעקב, שכן היא עברה מהר מאוד לניהול גברי, הייתה תלויה בפסקיהם של רבנים ובהחלטותיהם של פוליטיקאים גברים, וכבר מראשיתה יצרה במכוון מנגנונים שהציבו בפני התלמידות תקרות זכוכית בלתי עבירות. □

יסודיים מחוץ לרשת, וכך תחמה היטב את הגבולות שאותם יכלו הבנות לחצות. בית הספר הראשון של הרשת הוקם בתרע"ט (1918) בקרקוב – עיר הולדתה של שנירר – ולא במקרה. זו העיר שהייתה מוקד לתופעת ההתנצרות של נערות. שנירר ראתה ברשת בית יעקב, ובתנועת הנוער 'בנות אגודת ישראל' שהקימה בהמשך, מגן מתופעת הנשירה מעולם המסורת היהודית. בתי הספר ותנועת הנוער העניקו לבנות האורתודוקסיות לא רק השכלה יהודית שהיה בה כדי לאזן את ההשכלה הכללית שרכשו, אלא בעיקר מסגרת חברתית מסורתית שהייתה בה מידה רבה של גאווה יחידה ורוח דתית נלהבת. מאחורי הבחירה של מחברת הספר לתת משקל רב כל כך לשרה שנירר

ד"ר ימימה חובב היסטוריונית. מלמדת במכללת הרצוץ ומנחת בבית הספר פלך. מחברת הספר 'עלמות אהבוך', והרומנים 'אורנים', ו'אי החירות'

